

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

БІБЛІОТЕКА
СВІТОВОЇ
ЛІТЕРАТУРИ

Франсуа Рене
де ШАТОБРІАН

■

ЗАМОГИЛЬНІ
ЗАПИСКИ

ХАРКІВ
«ФОЛО»
2014

ПЕРЕДМОВА

Переглянуто 28 липня 1846 року

Париж, 14 квітня 1846 року

Sicut nubes... quasi naves... velut umbra¹.

Йова

Позаяк мені не дано знати заздалегідь, коли прийде на мене остання година, позаяк у мої літа кожен дарований людині день — то є милість, чи, точніше, кара, я мушу дещо пояснити.

4 вересня мені виповниться сімдесят вісім років: настав час покинути цей світ, який покидає мене і з яким я розлучаюся без жалю.

«Записки», що відкриваються цією передмовою, поділені на частини, які відповідають основним віхам мого життя.

На жаль, скрута, яка вічно тримала мене за горлянку, змусила мене продати мої «Записки». Ніхто не в змозі зрозуміти, скільки я вистраждав через те, що зважився закласти власну могилу; але, щоб не порушити своїх клятв і не відхилитися від обраного шляху, я повинен був принести цю — останню — жертву. Я, можливо, через легкодухість, приріс душою до цих «Записок» і бачу в них повірника, з яким мені боляче розлучатися; я мав намір заповідати їх пані де Шатобріан і дозволити їй або опублікувати їх, або знищити — сьогодні мені, як ніколи, втішна ця друга можливість.

¹ Як хмара... як легкі човни... як тінь (Йова, 30:15).

Ах! якби перед смертю мені поталанило знайти багача, котрий повірив би в мене, викупив акції Товариства і, на відміну від цього Товариства, не став би поспішати видавати мій твір одразу після того, як по мені віддзвонить дзвін! Одні акціонери — мої друзі, інші — вельми ласкаві люди, які хотіли зробити мені послугу, але, що не кажи, кожен з них може продати акції або поступитися ними людям, котрих я не знаю і котрі опинилися у скрутних обставинах; вони, звичайно, вбачатимуть у моєму довголітті якщо не прикру перешкоду, то джерело збитків. Тим часом, коли б я був господарем цих «Записок», я залишив би їх у рукописі, а якби захотів опублікувати їх, то відклав би друкування на п'ятдесят років.

Ці «Записки» створювалися в різний час і в різних краях. Звідси — необхідність вступів, де я описую місця, які були у мене перед очима, почуття, які хвилювали мене тієї миті, коли я знову починав свою розповідь. Таким чином, мінливі форми мого життя переплелися між собою: у пору безтурботного, спокійного життя мені траплялося згадувати про часи вбогості, у дні злигоднів — описувати години щастя. Юність моя змішалася з моєю старістю, статечна досвідченість забарвила смутком безтурботну веселість, промені мого сонця від його сходу до його заходу, схрещуючись і зливаючись, надали моїм розповідям якоїсь безладності чи, коли хочете, незбагненої єдності; колиска моя уподібнилася могилі, могила уподібнилася колисці: страждання мої дають мені радість, радощі завдають мені болю, і, закінчуючи читання цих «Записок», я вже не можу зрозуміти, хто їхній автор — темноволосий хлопець чи вкритий сивиною старець.

Не знаю, чи сподобається читачеві ця мішанина, змінити яку я не в змозі; вона — плід непостійності моєї долі: часто життєві бурі не залишали мені іншого письмового столу, окрім уламків моєї катастрофи.

Мене вмовляли опублікувати уривки з моїх «Записок» ще за життя, але я маю за краще говорити з домовини; тоді

розповіді моїй вторуватимуть голоси, в яких чується щось священне, бо вони лунають з могили. Якщо я доволі вистраждав у цьому світі, щоб зажити блаженства у світі іншому, промінь світла, що сяє в Єлисейських Полях, озорить останні картини мого життя своєю благодаттю: життя не панькає мене; може, смерть буде добріша?

Ці «Записки» — моє улюблене дітище; святий Бонавентура виклопотав у неба дозволу продовжувати писати після смерті; я не сподіваюся на таку милість, але хотів би повстати з домовини в час привидів хоча б для того, щоб вичитати гранки. Втім, коли я увійду до сім'ї туговухих пожилців могили і Вічність наглухо заткне мені вуха, нічий голос вже не потривожить мого праху.

Якщо якась частина праці захопила мене більше за інші, то це та, що стосується моєї юності, найпотаємнішого куточка мого життя. Тут мені довелося воскресати світ, відомий лише мені одному; мандруючи серед товариства, зниклого з лиця землі, я всюди зустрічав лише спогади та німу тишу; з тих, кого я знав, чи багато хто живий сьогодні?

25 серпня 1828 року мер Сен-Мало за дорученням мешканців міста звернувся до мене з проханням допомогти в будівництві морського доку. Я поквапився дати згоду і як нагороду за клопіт попросив поступитися мені кількома футами землі на острівці Гран-Бе для моєї майбутньої могили. Вирішити це питання виявилось непросто через опір військових інженерів. Нарешті 27 жовтня 1831 року я одержав листа від мера, пана Овіуса. У ньому мовилося: «Мешканці Сен-Мало із синівською шанобливістю охоронятимуть вибране вами місце на березі моря, за кілька кроків од будинку, де ви народилися... Однак сумна думка затьмарює наші приготування. Ах! нехай склеп якомога довше буде порожній! А втім, усе минає, але честь і слава живуть вічно». Я вдячний панові Овіусу за ці чудові рядки; тільки одне слово тут зайве: *слава*.

Отже, прах мій спочиватиме на березі моря, яке я так любив. Якщо я помру за межами Франції, хай останки мої

будуть перевезені до Франції не одразу, а через п'ятдесят років після моєї смерті. Я не хочу, аби тіло моє піддавали блюзнірській процедурі розтину; не хочу, аби в моєму остиглому мозку і згаслому серці шукали розгадку мого існування. Смерть нітрохи не прояснює таємниці життя. Труп, що мчить на поштових, вселяє в мене жах; легкі білі кістки перевезти неважко: їм буде простіше подолати цей — останній — шлях, аніж поневірятися світом під тягарем моїх прикрасів.

КНИГА ПЕРША

1

Вовча долина, поблизу Ольне, 4 жовтня 1811 року

Минуло чотири роки, відколи я повернувся з подорожі до Святої землі й купив поблизу села Ольне, по сусідству із Со і Шатне, садівничий будиночок, загублений серед лісистих пагорбів. На нерівній ділянці піщаного ґрунту ріс дикий сад, що кінчався ярком і каштановим гаєм. Мені здалося, що цей невеликий клаттик землі може стати прихистком для моїх довгих надій; *spatio brevi spem longam reseces*¹. Деревя, які я посадив, тягнуться вгору, але поки вони ще зовсім маленькі, і, коли я стаю між ними і сонцем, моя тінь затуляє їх. Одного чудового дня вони повернуть мені цю тінь, лелючи мою старість, як я лелівав їхню молодість. Я постарався вибрати породи, що ростуть у тих широтах, де я подорожував; вони нагадують мені про мої мандри і дають моєму серцю поживу для нових ілюзій.

Якщо Бурбони коли-небудь повернуться до влади, як нагороду за мою вірність я попрошу у них якраз стільки грошей, скільки треба, щоб приєднати до моєї вотчини узлісся, що оточує її: я зібрався подовжити доріжку для прогулянок на декілька арпанів; хоча все моє життя було життям

¹ ...миттю короткою // Довгу мрію діли... (Горацій. Оди, I, XI, 6—7; пер. А. Содомори.)

мандрівного лицаря, мене вабить чернече затворництво: з того часу, як я поселився в цій глушині, я і трьох разів не виходив за межі моїх володінь. Коли мої сосни, ялини, модрина, кедрі стануть тим, чим обіцяють, Вовча долина перетвориться на справжній монастир. Який вигляд мав пагорб, на схилі якого в 1807 році належало поселитися авторові «Генія християнства», 20 лютого 1694 року, коли в Шатне народився Вольтер?

Цей куточок мені до душі; він замінив мені отчі поля; я заплатив за нього плодом моїх мріянь і безсонних ночей; безмежна пустеля, де народилася «Атала», дала мені можливість купити маленьку «пустинь» поблизу Ольне; щоб знайти цей притулок, мені не довелося, як американському поселенцеві, грабувати флоридського індіанця. Я почуваю до своїх дерев ніжну прихильність: я присвятив їм елегії, сонети, оди. За кожним з них я доглядав своїми руками: оббирав черв'яків, що точили його коріння, знімав гусінь, що приліпилася до його листя; вони для мене — мов діти, і в кожного своє ім'я; це моя родина, іншої в мене нема, я хотів би померти серед них.

Тут я написав «Мучеників», «Абенсерагів», «Подорож» і «Мойсея»; чим займатися мені тепер осінніми вечорами? Сьогодні — 4 жовтня 1811 року, день мого ангела й річниця мого в'їзду до Єрусалима; це спонукає мене взятися за історію мого життя. Людина, яка лише для того дає сьогодні Франції владу над світом, щоб зневажити її свободу, ця людина, чий геній захоплює мене, а деспотизм обурює, принесла мене в жертву своїй тиранії і прирекла на самотність; але якщо сучасне він може роздавити, то боротися з минулим він безсилий, і в усьому, що відбувалося до його приходу до влади, я зберігаю свободу.

Більша частина моїх почуттів спочиває на дні моєї душі або висловлена в моїх творах устами вигаданих героїв. Нині, все ще сумуючи про мої химери, хоча й не переслідуючи їх більше, я хочу піднятися вгору за течією моїх кращих років: ці «Записки» стануть храмом смерті, спорудженим при світлі моєї пам'яті.